

**ASYADAN AMERİKAYA GÖÇ EDEN
TÜRKLER:
ATABASKLAR VE DENE-YENİSEY
(TÜRKÇE) KONUŞAN HALKLARI**

Türkolog-Yazar: Fatih Mehmet Yiğit

Bilimsel araştırmalar MÖ. 25.000-10.000 yılları arasında Asya kıtasından Türk soylu halkların Bering boğazı üzerinden Amerika kıtasına göç ederek yayıldıklarını açıkça ortaya koymaktadır.

2012 yılında Amerikalı ve Rus antropologların araştırmasında, Kuzey Amerika kıtasının ilk sakinlerinin genetik beşiğinin Sibiry'a'nın güneyindeki dağlık Altay bölgesi olduğu ortaya çıktı.

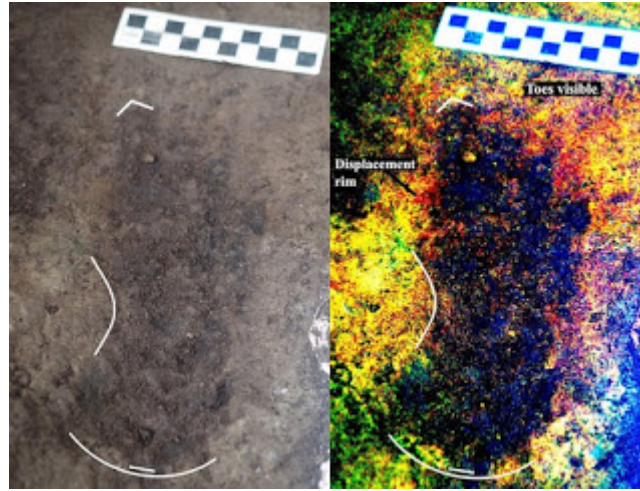
ABD'deki İnsan Genetiğı dergisinde yayımlanan araştırmayı yapanlardan Pennsylvania Üniversitesi Antropoloji bölümü Doçenti Theodore Schurr, Rusya, Moğolistan, Çin ve Kazakistan'ın kesiştiğı Altay bölgesinin onbinlerce yıldır çok sayıda halkın gelip gittiğı kilit bir yer olduğunu belirtti.

Araştırmaya göre, Amerika kıtasındaki ilk insanların ataları bu halklardan biriydi ve bugün Rusya Federasyonu'nun bir parçası olan Altay'dan 20 bin ila 25 bin yıl önce gelmişlerdi.

Asyalılara ait genetik özelliklere sahip bu insanlar, o dönemde sular altında olmayan Bering boğazını geçmeden önce tüm Sibiry'a'yı katettiler.

Araştırmalarında, Amerikalı kıızılderililerin ve Güney Altay bölgesinde yaşayan yerli kavimlerin DNA'larında Y kromozumunu (babadan geçen) analiz eden bilim adamları, iki grubun paylaştığı ve bunlara özgü genetik mutasyonu bulmaya çalıştılar. Araştırmanın sonucunda, Amerikalı ve Rus antropologlar, her iki grupta da, anneden miras mitokondriyal genlerde de aynı genetik özellikleri buldular. Çalışmalarında bu mutasyonların ortaya çıkması için ne kadar zaman geçmesi gerektiğini hesaplayan bilim adamları, Altay genlerinin 13 bin ila 14 bin yıl önce Amerikalı yerlilerinkinden ayrıldığını tahmin ediyorlar.

Bilim insanları Kanada'nın Batı kıyılarında yer alan bir adada, ilk Amerikalıların Asya'dan geldiğini işaret eden 29 ayak izi buldular.

Kanada adasındaki insan ayak izleri yaklaşık 13.000 yıl öncesine dayanıyor. C: Duncan McLaren

Araştırmacılar, Britanya Kolombiyası'ndaki Calvert Adası kıyısındaki bir tortu tabakasında 29 ayak izi buldular. 14.000 ila 11.000 yıl önce, dünya son buzul çağının sonuna doğru ilerlerken, deniz seviyesi bugünkünden 2 – 3 metre daha düşüktü.

Ayak izlerinin kaç insana ait olduğu net olmasa da, ekip, bir çocuğa ait gibi görünen ayak izleri de dahil olmak üzere en az üç farklı insana ait ayak izleri olduğunu söylüyor. Araştırmanın baş yazarı Dr Duncan McLaren, “Ayak izlerine rastladığımızda bu alt sahil boyunca aktif arkeolojik sit alanları arıyorduk. Bu izlerin, 13.000 yıl önce gelen yüksek gelgit çizgisinin hemen üzerindeki bir alanda kalmış olması muhtemel.” diyor.

Plos One dergisinde yayımlanan araştırmada, 2014 yılında adadaki kazı çalışmalarının nasıl başladığı anlatılıyor ve araştırmacılar, buranın yakınlarında 6.100 yıl öncesine tarihlenen kabuklu insan yapımı çöp döküntülerinin yanı sıra yontma taş aletlerin ve insan yapımı düzenlemelerinin bulunduğunu belirtiyor.

McLaren, “Bu alanın binlerce yıldır insanları kendine çekmiş olabileceğini düşündüğümüz

geniş ve korunaklı bir sahili var. Son 14.000 yıl boyunca deniz seviyesi nispeten istikrarlı olduğundan, bu alanın çok eski arkeolojik kalıntılar için bir potansiyele sahip olduğunu düşündük.” diyor.

Araştırmacılar ayak izlerine rastladıkları sırada, arkeolojik alan arıyorlardı. C: Grant Callegari/Hakai Institute

İlk insan ayak izi, mevcut kumsal yüzeyinin 60 cm altında, kahverengi kil tabakasının üstüne basılmış ve üstü siyah kum ve çakıl ile dolmuş olarak ortaya çıkarıldı. Şans eser, ayak izinin topuk kısmında küçük ve yanmış odun parçaları bulundu ve yapılan radyokarbon tarihlemesi bunun 13.000 yıl öncesine ait olduğunu gösterdi.

Ekip, 2015 ve 2016 yıllarında bölgedeki kazıları genişletmek üzere tekrar çalışmalara başladı ve 28 ayak izi daha ortaya çıkardı. Ayak izlerinin bazılarında, ayak parmaklarının ve kemerlerinin izlerini görmek mümkündü. Ayak izlerinin detaylı ölçümleri, burada en az üç farklı kişinin yürümüş olduğunu ortaya çıkardı.

McLaren, “Çok dikkatli ve yavaş bir şekilde kazı yapmak zorunda kaldık, ki bu da gelgitle yarışmak zorunda olduğumuz için zordu.” diyor.

McLaren, buluntuların uzun süredir çözilemeyen bir bilmeceye aydınlanmasına yardımcı olduğunu söylüyor. Son buzul çağında, Sibiryaya ve Alaska, Bering olarak bilinen bir alanda büyük bir kara köprüsü ile birbirine bağlıydı ve Kanada buz tabakalarıyla kaplanmıştı. McLaren, “Birçok arkeologun sorduğu temel soru şudur: İnsanlar, son buzul çağında Kanada’nın güneyinde bulunan bölgeye Bering’den nasıl geçti?”

Yeni araştırma, insanların buzul ve deniz arasındaki kıyı boyunca buzul içermeyen alanlara doğru hareket ettikleri düşüncesine ağırlık katıyor (çeşitli bitkiler ve hayvanlar için bir sığınak sağladığı bilinen alanlar)

“Bu da, insanların deniz taşıtları kullandığını ve çok erken zamanlarda kıyı bölgelerini araştırdığını ve keşfettiğini gösteriyor.”

British Museum’da Paleolitik ve Mezolitik koleksiyonların küratörü Nick Ashton, bulguları memnuniyetle karşılıyor: “Amerika’nın en erken kolonileşmesi için etkileri olan önemli bir k e ş i f . ”

“Bulgular, Amerika’nın ilk halklarının Doğu Asya’dan, deniz seviyelerinin daha düşük olduğu bir dönemde geldiği fikrini destekliyor. O dönemde karar kütleleri daha büyüktü fakat aynı zamanda kayık da kullanmış olmalılar. Yeni bulunan ayak izleri ilk Amerikalılara dair çok somut bir bağlantı sağlıyor.”Demekte.(The Guardian. 28 Mart 2018.(Makale: Duncan McLaren, Daryl Fedje, Angela Dyck, Quentin Mackie, Alisha Gauvreau, Jenny Cohen. 2018. Terminal Pleistocene epoch human footprints from the Pacific coast of Canada. PLOS ONE.)

Brezilya’daki Rio Grande do Sul Federal Üniversitesi Genetik Bölümü’nden profesör Nelson Fagundes’in araştırmasına göre kurucu nüfus olarak bilinen bu ilk grup yaklaşık 15.000 yıl önce Sibirya’dan Kuzey ve Güney Amerika’ya göç etti.

Kansas Üniversitesi Antropoloji Bölümü’nde profesör olan araştırmacı Michael Crawford, bu çalışmada elde edilen genetik verilerin, Amerika’da antik göçün nasıl gerçekleştiğini gözler önüne serdiğini söylüyor.

Crawford, Amerikan Yerlileri’nin yeni bir yere yerleşmesini, popülasyon ve doğurganlık artışının takip ettiğini ardındansa nüfusun bir kısmının kopup komşu bir bölgeye yerleştiğini belirtiyor. Crawford, ayrıca, “Bu şekilde 15.000 yıl içinde Arjantin’e kadar yerleştiler.” diye ekliyor.(Live Science. 10 Mayıs 2018)Makale: Fagundes, N. J., Tagliani-Ribeiro, A., Rubicz, R., Tarskaia, L., Crawford, M. H., Salzano, F. M., & Bonatto, S. L. (2018). How strong was the bottleneck associated to the peopling of the Americas? New insights from multilocus sequence data. Genetics and molecular biology, 41(1), 206-214.

Atabasklar, Atabask halkları, Atabask Kızılderilileri, Athabaskalar[2] ya da Deneler (İngilizce: Athabaskan/Athabaskan/Athapaskan/Athapaskan/Dene peoples, Athabascans, Athabaskan Indians, Athabaskan Native Americans, Athabaskan-speaking peoples, Athabasca Indians), Kuzey Amerika'da Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada'da yaşayan ve Na-Dene dillerinin Atabask dilleri grubundan dilleri konuşan, avcı ve toplayıcı, yarı göçebe, anasoylu, animist-şamanist Kızılderili halklardır. Kanada (Kanada Atabaskları) Alaska (Alaska Atabaskları) yoğun olmak üzere. ABD'nin Kuzey Pasifik kıyıları, orta güney bölgeleri ile Meksika'nın kuzey sınır bölgelerine kadar yerli halk Atabask dili konuşur bu dilde yoğun Türkçe kökenli kelime mevcuttur. Atabask ismi etimolojik olarak Türkçe Kabile reisi büyük ata anlamında Ata-Başkan isimlerinin birleşiminden türetildiği tarafımızdan değerlendirilmektedir.

A comparative list of words for "father" and "mother" in Turkish and in languages of some of the Native Peoples of Americas

Item	Language	"father"	"mother"	Notes, No.	Location
1	Turkish	ata, aya, baba	ana, anne	[1] [4] [4]	Turkey, many regions of Asia
2	Eskimo	atafaq	ananaq	[4]	Canada, Greenland
3	Aleut	adaq	anaq	[4]	Aleutian Islands, Alaska
4	Wahtokata	antcha	ehong	[4]	W. of Missouri river, USA
5	Konka	etahceh	enah ⁽¹¹⁾	[4]	N. of Missouri river, USA
6	Omaha	dada	ehong	[4]	Central Plains, USA
7	Sioux	atruccu	huco	[4]	Dakota, USA
8	Minnetare	tanta	eka	[4]	USA
9	Pawnee	ateash	aterah ⁽¹¹⁾	[4]	Kansas, USA
10	Cherokee	atofuh	atsing	[4]	Oklahoma, USA
11	Cherokee	udoda	uŋt	[7]	South Appalachians, USA
12	Winnebago	chache	nahne ⁽¹¹⁾	[4]	Wisconsin, USA
13	Puan / Hippegon	chache	nahne	[4]	USA
14	Naudowessies of Canver	ahta ⁽¹¹⁾	enah ⁽¹¹⁾	[4]	USA
15	Hennepin	ahta	enah	[4]	USA
16	Cree	ohtat ⁽¹¹⁾	kawiy	[4]	Canada
17	Fox Cree	osa	anehe ⁽¹¹⁾	[4]	Canada

Şaman kültürü ile Türk kültürüne yakın bir kültür vardır. Atabaskan çoğunlukla kabile şeflerinin lakabıdır. Son yapılan bilimsel çalışmalarla Atabaskların Ural Altay Türk dil gurubu Yenisey dili ile ortak dil yapısına sahip olduğu kanıtlanmıştır. Atabaskların Asyadan Amerika ya Bering boğazı üzerinden göç ederek Amerika kıtasına yerleştikleri belirtilmektedir.

Toplam nüfusları yaklaşık 200.000[1] ANKN: Athabascans of Interior Alaska / Alaskan Athabascans</ref> kişidir ve çoğunluğu (170.000 den fazlası) Navaholar oluşturur. En yakın akrabaları birlikte dilce bir üst grup oluşturan Eyaklar, en uzak akrabaları ise Eyak-Atabask dillerine paralel Na-Dene dillerinin diğer ana grubunu oluşturan Tlingitlerdir.

Na-Dene grubunda Atabask (Büyük Larousse: Athabaska[2]) dilleri ve halkları[3][4] için kullanılan İngilizce Athabaskan/Athabaskan/Athapaskan/Athapaskan sıfatı, Athabasca gölünün adından gelir. Fakat, Athabasca gölünün adı Na-Dene grubu dışında farklı bir Kızılderili grubu olan Algonkin halklarından bölgede yaşayan Krilerin Orman Kricesi denen lehçesinde «grass here and there»[5] anlamına gelen aḁapaskāw[6] (ḁ = th) kelimesine dayanır. Bu ad ilk olarak Athapascas biçiminde İsveç doğumlu Amerikalı Albert Gallatin (1761 - 1849) tarafından 1826 yılında kullanılmıştır[7]. İngilizcede dört biçimde (“Athabaskan”, “Athabaskan”, “Athapaskan”, “Athapaskan”) yazılır ve alanında saygın kişi ve kurumlar farklı imlâları kullanır. 1997 yılında yapılan Tanana Şefleri Konferansında (Tanana Chiefs Conference) alınan karar gereği Alaska Yerli Dil Merkezi Athabaskan[8] imlâsını kabul etmiştir. Encyclopædia Britannica ile Na-Dene dilleri üzerine uzmanlaşan dilci Michael E. Krauss ise 1987 yılında Athabaskan[9][10] yazımını tercih etmiştir. SIL International destekli dil otoriteri Ethnologue Athapaskan[11] yazımını kullanır.

Dene[12] ise kendi dillerinde "insanlar/halk" anlamına gelen sözlerden yola çıkılarak dilcilerce (Edward Sapir) oluşturulmuştur. Dene adı ayrıca Kanada'da Guçin hariç 5 Atabask halkı, Denesulineler, Tlinçonlar, Sarıbüçaklar (Yellowknives), Sahtular ve Denetalar için ortak ad olarak kullanılır. Kuzeybatı Topraklarındaki resmi 11 dil arasında yer alan Guçin dahil 5 Atabask diline, Guçince (Gwich'in), Sahtuca (Sahtúot'ine, North Slavey), Denetaca (Dene Dháh, South Slavey), Tlinçonca (Tłıchǫ, Dogrib) ve Denesulinece (Dēnesųlíné, Chipewyan) resmi olarak "Dene dilleri" denmektedir[13][14]. Bu beş resmi dilin konuşulduğu coğrafyanın tamamına ise Denendeh adı verilir[15] ve bu coğrafyadaki halk için "Dene Ulusu" (Dene Nation) adı da kullanılır[16]. Kanada'da en dar yalın anlamda ise Denesulineler için kullanılmaktadır. Diné biçimi ise Navahoların kendi adlarıdır. Dena (Ten'a) adı Koyukonların alternatif adıdır.

Tarih

Na-Dene dillerini konuşan diğer halklar gibi Atabaskların da Asya'dan Amerika'ya Eskimo-Aleut halklarından önce göç ettikleri sanılıyor. Atabaskların ataları muhtemelen yaklaşık 12.000 yıl önce son buzul çağının sonunda Bering kara köprüsünü kullanarak Sibirya'dan göç etmişlerdir[17]. İç Alaska'daki (Interior Alaska) eski arkeolojik kalıntılar, Alaska Eskimo coğrafyasının sahillerinde olduğu gibi, yaklaşık 10.000 yıl öncesine tarihlenir ve bunlar Sibirya'dakilerle yakından ilgilidir[17]. Nitekim Atabask dillerinin Sibirya'daki Ketçe başta olmak üzere Yenisey dilleri ile akraba olduğu 2008 yılında Washington Üniversitesi'nden Edward Vajda başta olmak üzere uzman dilcilerce teyid edilmiştir[18].

2008 yılında Washington Üniversitesi'nden Edward Vajda ve Alaska Yerli Dil Merkezinin yapmış olduğu akademik çalışmalar sonucu Athabascan-Eyak-Tlingit (Dene) dil gurubunun

Ural-Altay/Türkçe Yenisey dili ile akraba olduğu aynı dil gurubundan olduğu tespit edilmiştir.Bu dil gurubu Kuzey Amerika'nın batıdaki güneyinden Meksika sınırına kadar uzanan Amerikan yeelilerinin en büyük dil ailesidir
Türkçenin bir kolu olan bu dil gurubuna Denesey ya da Dene-Yenisey dilleride denmektedir.

Yenisey dilleri
Kuzey Yenisey dilleri
Ketçe
Yuğca
Güney Yenisey dilleri
Kotça
Asanca
Arince
Pumpokolca

Na-Dene dilleri
Tlingitçe
Eyak-Atabask dilleri
Eyakça
Atabask dilleri

Ahtnaca
Denağınaca
Değınakça
Holikaçukça
Koyukonca
Kuskokvimce
Aşağı Tananaca
Tanakrosça
Yukarı Tananaca
Kuzey Tuçoncası
Güney Tuçoncası
Guçince
Hanca
Tagışçe
Tahltanca
Kaskaca
Danezaca
Sekanice
Denetaca
Satuca
Tlinçonca
Denesulinece
Tsetsautça
Tsutinaca
Nadoten-Vetsuvenence
Dakelce
Çilkotinca
Nikolaca
Oregon ve Kaliforniya Atabask dilleri
Hupaca
Ova Apaçicesi
Hikarilaca
Lipanca
Meskalero-Çirikavaca
Batı Apaçicesi
Navahoca

Proto-Atabaskların anayurdu (Urheimat) olarak doğu Alaska ya da batı Yukon gibi Pasifik Okyanusuna akan ırmaklardan oluşan havzaya sahip kuzey bölgesi olduğu düşünülmektedir. Bu aksiyom için üç kanıt ileri sürülür. Birincisi, Proto-Atabask dilinde günümüzdeki çağdaş Atabask dillerindeki verilerle ortaklaşan dağ, kar ayakkabısı, kayıkla seyahat, rengineyiği, dalgıç kuşu ve *Oncorhynchus tshawytscha* türünden Pasifik sombalığı için kullanılan ortak kelimelerin kuzey bölgesine özgü kavramlar olması; ikincisi, Atabask dilleri dışında Na-Dene dillerinin diğer iki grubu olan Eyakça ile Tlingitçenin kuzeyde konuşulması; üçüncüsü, Kuzey Atabask dillerini konuşan Atabaskların coğrafyasının komşu dillerin coğrafyasından ayrı kesintisiz bir bütünlük oluşturması burayı çok uzun süreden beri kullandıklarını gösterir[9].

Atabask dilleri içinde dil temeline göre 3 ana grup olarak sınıflandırılırlar:

Kuzey Atabaskları

Alaska Atabaskları (Northern Athabascans of Alaska, Alaskan Athabascans)

Kanada Atabaskları (Northern Athabascans of Canada, Canadian Athabascans)

Pasifik Atabaskları (Pacific Coast Athabascans of USA)

Kaliforniya Atabaskları (California Athapascans)

Hupalar

Katolar

Eel Nehri Atabaskları (Wailaki, Lassik, Nongatl, Sinkyone)

Oregon Atabaskları (Oregon Athapascans)

Güney Atabaskları (Southern Athabascans of USA)

Apaçiler

Navaholar

Kimileri Kanada Atabasklarını 4 ayrı gruba (Yukon, British Columbian, Eastern, Tsuut'ina) ayırarak bütün Atabask halklarını 7 grup olarak sınıflandırır[19].

1. Alaska Atabaskları (İngilizce: Alaskan Athabascans[19]): Amerika Birleşik Devletlerine bağlı Alaska eyaletinde daha çok İç Alaska (Alaska Interior) denen iç bölgesinde, biri (Denağınalar) ise güneyde Pasifik kıyılarında ve Guçinler ile Hanların büyük bir kısmı ile Yukarı Tananaların ufacık bir kısmı Kanada'nın Alaska'ya yakın yörelerinde de yaşarlar. Alaska'daki Toplam nüfusları yaklaşık 6.400[20] kişidir ve ancak çok ufak bir kısmı anadillerini konuşabilmektedir. Dil temelinde 11 ayrı halka ayrılırlar: Ahtnalar, Denağınalar, Guçinler, Hanlar, Değınaklar, Holikaçuklar, Koyukonlar, Yukarı Kuskokvimler, Aşağı Tananalar, Tanakroslar ve Yukarı Tananalar.

2. Yukon Atabaskları (İngilizce: Yukon Athabascans[19]): Kanada'da Yukon ile kuzey Britanya Kolumbiyası'nda yaşarlar. Dil temelinde 8 ayrı halka ayrılırlar: Kuzey Tuçonları, Güney Tuçonları, Tagişler, Tahltanlar, Kaskalar, Sekaniler, Danezalar ve 1927'de dilleri tükenen Tsetsautlar.

3. Britanya Kolumbiyası Atabaskları (İngilizce: British Columbian Athabascans[19]): Kanada'da Britanya Kolumbiyası'nda yaşarlar. Dil temelinde 4 ayrı halka ayrılırlar: Nadoten-Vetsuvenler, Dakeller, Çilkotinler, Nikolalar.

4. Doğu Atabaskları ya da Deneler (İngilizce: Eastern Athabascans[19]): Kanada'nın doğusunda Kuzeybatı Toprakları, Alberta, Saskatchewan, Manitoba ve Nunavut bölgelerinde yaşarlar. Dil temelinde 4 ayrı halka ayrılırlar: Denetalar, Sahtular, Tlinçonlar, Denesulineler.

5. Tsutinalar (İngilizce: Tsuut'ina[19]): Kanada'da Alberta bölgesinde Calgary'de yaşarlar. Tek başına grup oluşturular ve Pasifik ve Güney Atabaskları ile antik yakınlıklar göstermiştir.

6. Pasifik Atabaskları (İngilizce: Pacific Coast Athabascans[19]): ABD'de Washington, Oregon ve kuzey Kaliforniya eyaletlerinde yaşarlar. Kanada'nın güney Britanya Kolumbiyası bölgesinden bugünkü topraklarına göç ettikleri sanılıyor. Dil temelinde 11 ayrı halka ayrılırlar: Kwaliokhwa-Tlatskanie, Upper Umpqua, Galice, Coquille, Tututni, Chetco, Tolowa, Hupalar, Eel Nehri Atabaskları, Mattole, Kato.

7. Güney Atabaskları (İngilizce: Southern Athabascans[19]): ABD'de Oklahoma, Teksas, New Mexico, Arizona, Kolorado ve Utah eyaletlerinde yaşarlar. 1000 yıl önce Kanada'nın güneybatı Britanya Kolumbiyası bölgesinden bugünkü topraklarına göç ettikleri sanılıyor. Dil temelinde 6 ayrı halka ayrılırlar: Apaçiler ortak adıyla anılan Ova Apaçileri, Hikaşılalar, Lipanlar, Meskalero-Çirikavalar ve Batı Apaçileri ile Navaholar.

Coğrafi dağılım Kanada

Yukon Toprakları: Guçinler, Hanlar, Kaskalar, Tagişler, Kuzey Tuçonları, Güney Tuçonları, Yukarı Tananalar

Kuzeybatı Toprakları: Denesulineler, Guçinler, Sahtular, Denetalar, Tlinçonlar

Britanya Kolombiyası: Nadoten-Vetsuvenler, Çilkotinler, Dakeller, Kaskalar, Nikolalar, Sekaniler, Danezalar, Denetalar, Tagişler, Tahltanlar, Tsetsautlar

Alberta: Danezalar, Denetalar, Denesulineler, Tsutinalar

Saskatchewan: Denesulineler

Manitoba: Denesulineler

Nunavut: Denesulineler

Amerika Birleşik Devletleri

Alaska (Alaska Atabaskları): Ahtnalar, Değınaklar, Denağınalar, Guçınler, Hanlar, Holikaçuklar, Koyukonlar, Aşağı Tananalar, Tanakroslar, Tsetsautlar, Kuskokvimler, Yukarı Tananalar

Vaşington: Çilkotinler, Kwalhioqua, Nikolalar

Oregon: Tlatskanie, Applegate, Galice, Tututni, Upper Coquille, Tolowa, Upper Umpqua

Kaliforniya: Eel Nehri Atabaskları, Hupalar, Mattole-Bear River, Tolowa

Utah: Navaholar

Kolorado: Hikarılalar, Navaholar

Arizona: Çirikavalar, Navaholar, Batı Apaçileri

New Mexico: Meskalerolar, Çirikavalar, Hikarılalar, Lipanlar, Navaholar

Teksas: Meskalerolar, Lipanlar

Oklahoma: Çirikavalar, Hikarılalar, Ova Apaçileri

Meksika

Sonora ve Chihuahua : Çirikavalar

Kültür Subarktik Kızılderilileri: Tsutina ve Nikola hariç Kuzey Atabask dillerini konuşanlar ile kültürce Atabasklaşan İç Tlingitleri

Ova Kızılderilileri : Tsutinalar, Ova Apaçileri (Kiyova Apaçileri), Lipanlar

Güneybatı Kızılderilileri: Ova Apaçileri hariç Güney Atabask dillerini konuşanlar (Apaçiler ile Navaholar)

Plato Kızılderilileri: Nikola Atabaskları

Pasifik Kuzeybatısı Kızılderilileri: Tsetsautlar

Kaliforniya Kızılderilileri: Pasifik Atabaskları

Sanat

Tarihöncesi dönemden beri Atabasklar denizdişi kabuğunu süslemede kullandıkları gibi, oklu kirpi dikeniyile de kirpi işi denen sanat ürünleri sergilemişlerdir. Tarihsonrası dönemde ise Atabask kadınlarının zenginlik sembolü olarak tasarımlarda boncuk kullanılmaya başlanmış ve boncuk işi denen süsleme sanatını yeni sanatları olarak kabul etmişlerdir. Bu boncuklar değişik tokuş yöntemiyle ticaretin yapıldığı ticaret karakollarında Avrupalılarca satışa sunulmuştur. Boncuklarla birlikte yeni tasarım yolları da açılmıştır ve bunlardan biri de Kanada'daki Katolik misyonerlerce 19. yüzyılda Alaska'nın batısına kadar yerlilere öğretilen çiçek tasarımlarıdır. Bu boncuk işi çiçek tasarımları günümüzde de yapılmaktadır[17]. Alaska Atabasklarının sanatı Alaska yerli sanatı içinde değerlendirilir.

Fort Jones Museum

Subarktik Kızılderilileri kültür grubuna giren Kuzey Atabasklarında boncuk işi sanatı beş bölgesel tarza ayrılır:[21][22]

Great Slave Lake/Mackenzie River Region: En kuzeyde olan bu bölgenin boncuk işleri Güçinler, Sahtular, Denetalar, Tlinçonlar, Sarıbüçaklar ve Denesulineler tarafından ortaya

konur. Boncuk işi genelde bebek taşıma kemerleri, yosun çantaları (beşikler için), babiche av çantaları, köpek battaniyeleri, raf eteği, duvar çantası, tütün kesesi ve sigara kapakları için uygulanır. Çoğu kendileri için kullanımlık olsa da satış için işlendiği de olur. Çiçek desenleri oldukça coşkuludur. Genelde ip olarak tendon kullanılır. Fon olarak genelde siyah kadife ya da deniz mavisi ya da siyah yünlü kumaş, bazen de isli sığın derisi kullanılır[21].

Yukon-Tanana Region: En batıda olan bu bölgenin boncuk işleri Koyukonlar, Aşağı Tananalar, Tanakrosalar, Yukarı Tananalar, Hanlar ve Kuzey Tuçonları tarafından ortaya konur. Daha çok kızak çantası, eldiven, barutluk, altın kesesi ve İngiliz tarzı deri avcı gömleği, önlük, yaka, omuz apoletleri ve kol manşetlerine uygulanır. Bu bölgenin diğer özelliği de erkek giyiminde boncuk işinin kullanılmasıdır ve atkısı ile cekette dikey süs şeritleri göze çarpar. Slave Lake/Mackenzie River tarzının güçlü bir etkisi olsa da, bu bölgedeki boncuk işinin karakteristiği oldukça ölçülü kompozisyona sahip olması ve yerleştirmenin daha az yapılabireysel parçalardaki ayrı motiflerin kullanılmasıdır. Fonda geniş açık alanlar, genelde kırmızı yünlü kumaş ya da iste renklendirilmiş deri kullanılır. Çiçekli kompozisyonlarda genelde sapları güçlü bir ağ bulunur. Düz ve kıl köklerin her ikisi de nadiren aynı desende kullanılır. Çiçek ya da yarı çiçek desenlerinde kontur kullanımı tipiktir ve bu konturlar sık sık yaysı köşebent (ogee) biçiminde ve içi dolgusuzdur. Bu bölgesel tarzın bir alt varyasyonu yirminci yüzyılın başlarında Hanlar ile Koyukonlar arasında görülür ve bu tarzda yastık örtüleri, resim çerçeveleri ve duvar çantaları satılık olarak üretilir. Bu tasarımların çoğu muhtemelen Ladies' Home Journal adlı kadın ve elişi dergisinden ilham alınmıştır ve daha çok koyungözü, menekşe, unutmabeni gibi çiçeklerin yanı sıra kartal, kalp, bayrak ve diğer gerçekçi desenler popülerdir[22].

Liard-Fraser Region: En güneyde olan bu bölgenin boncuk işleri Kaskalar, Sekaniler, Danezalar, Dakeller ve Çilkotinler tarafından ortaya konur. Diğer Atabaskların çiçek desenlerinden stilize edilerek oluşturulmuştur ve belki de muhtemelen ortadan kalkmıştır. Müzelerde ve özel koleksiyonlarındaki örneklerle göre daha çok mühimmat çantası ve barutluk ile kızak çantasının ön kapağı işlenir. Belirli parçaların çiçek desenleri Great Slave Lake bölgesindekileri hatırlatsa da eldeki örneklerle göre bu tasarımlar çok erken sanatsal geleneği yansıtır[22].

Interior Coastal Region: Tagişler ve kültürce Atabasklaşan İç Tlingitleri tarafından ortaya konur. Kıyı Tlingitlerinin Pasifik Kuzeybatısı sanatından etkilenmiştir. Ahtapot çantası, duvar çantası, dans gömleği ve boyna geçirilen askılı bıçak kılıfları işlenir. Yarı çiçeksi motiflerde tipik yaysı köşebent, konturlu, içi sağlam olmayacak biçimde doldurulmuş belirgin bir stilize görülür. Konsantrik konturlar genelde zıt renktedir. Fon olarak kırmızı yünden kumaşlar favori olsa da alternatif olarak islenmiş deri de kullanılır[22].

Tahltan Region: Tahltanlar tarafından ortaya konur. Son derece stilize soyut ve eğri desenler görülür ve fon olarak genelde kırmızı yünlü kumaşlar kullanılır. Koleksiyonlarda en sık karşılaşılan nesneler arasında boyun askılı bıçak kılıfları, mühimmat çantaları ve fişeklik kemerleridir. Mühimmat çantaları genelde dikdörtgen paneller olarak iri boncuklarla işlenen kombine stilize soyut formlardır.[22]

Örgütlenme

Arctic Athabaskan Council (AAC), Arctic Council'in daimi katılımcı sekiz üye kuruluşundan biri olup Arktik Kuzey Amerika'daki Atabaskların temsilcisidir ve merkezi Kanada Yukon'dadır[23] .

Tanana Chiefs Conference (TCC), Alaska'da Ahtna ve Denaina hariç Merkezi Alaska–Yukon Atabaskları grubundan Alaska Atabasklarının kabile üyelerine sağlık, eğitim, istihdam, toplumsal ihtiyaçlar, doğal kaynak programları ile aile hizmetleri sunan kâr amacı gütmeyen yerel dernek[24][25].

Kaynakça

- ^ a b ANKN: Athabascans of Interior Alaska / Alaskan Athabascans
- ^ a b Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1986, 2. cilt, sayfa: 974
- ^ Athabascans of Interior Alaska / Section 2: ATHABASCANS (Students define the term "Athabaskan" (as it refers to both a group of languages and to the people who speak the languages))
- ^ Bertha Pauline Dutton (1977), Navahos and Apaches: the Athabaskan peoples
- ^ Athabascans of Interior Alaska : Appendix A : Brief Description of Alaskan Athabaskan Culture
- ^ Bright, William (2004). Native American Place Names of the United States. Norman: University of Oklahoma Press. s. 52. ISBN 0-8061-3576-X. OCLC 53019644.
- ^ Michael E. Krauss The Name Athabaskan
- ^ UAF Alaska Native Language Center
- ^ a b Encyclopædia Britannica : Athabaskan language family
- ^ Krauss, Michael E. 1987. The name Athabaskan. In Peter L. Corey (ed.), Faces, Voices & Dreams: A celebration of the centennial of the Sheldon Jackson Museum, Sitka, Alaska, 1888–1988, 105–08. Sitka, AK: Division of Alaska State Museums and the Friends of the Alaska State Museum.
- ^ Language Family Trees – Athapaskan
- ^ Sapir, Edward (1915), "The Na-Dene languages: A preliminary report", American Anthropologist 17 (3): 534–558
- ^ Official Languages of the Northwest Territories («The Dene languages spoken in the majority of the NWT are part of the Athapaskan family. Included in this group are Chipewyan, Tłıchǫ (Dogrib), Gwich'in, North Slavey and South Slavey»)
- ^ Official Languages Policy : Dene Languages and Cree
- ^ Who are the Dene?
- ^ Dene Nation

- ^ a b c Anchorage Museum: Athabascan Indian history and culture
- ^ Dene–Yeniseic Symposium, University of Alaska Fairbanks, February 2008, accessed 30 Mar 2010
- ^ a b c d e f g h Athabascan Conference + Exhibition : Seven branches of Athabascan
- ^ ANKN: Athabascans of Interior Alaska / Alaskan Athabascans
- ^ a b Richard Green, Northern Athapaskan Beadwork: Part 1, Newsletter of the Bead Society of Great Britain 78, 11-14
- ^ a b c d e Richard Green, Richard Green, Northern Athapaskan Beadwork: Part 2, Newsletter of the Bead Society of Great Britain 79, 11-14
- ^ Arctic Athabaskan Council (AAC)
- ^ <http://www.tananachiefs.org/>
- ^ Working Effectively with Alaska Native Tribes and Organizations Desk Guide, A desk guide for United States Fish & Wildlife Service Employees on Alaska Native cultures, history, federal laws, organizations, consultation and federally recognized tribes
<https://www.uaf.edu/anlc/dy/dy2008/>

Atabask dilleri

Atabask dilleri, Athabaska dilleri[1] ya da Dene dilleri olarak da bilinen bu grup, Sibirya kökenli Na-Dene dilleri ailesinin en büyük grubudur ve Eyakça ile birlikte bir üst grupta toplanırlar. Atabasklar tarafından konuşulurlar. Kanada (Kanada Atabaskları) ve Alaska'da (Alaska Atabaskları) yoğunlurlar. ABD'nin Kuzey Pasifik kıyılarında ve orta güney bölgelerinden Meksika'nın kuzey sınır bölgelerine kadar adacıklar olarak yer alırlar. Coğrafi konumları baz alınarak Kuzey Atabask dilleri, Pasifik Atabask dilleri ve Güney Atabask dilleri biçiminde üç alt grupta toplanırlar. Apaçi ve Navahoların dilleri son grupta yer alır.

Atabask dilleri

Coğrafi

dağılım:

Kuzey Amerika'nın batısı

Sınıflandırma:

Denesey

Na-Dene

Eyak-Atabask

Atabask dilleri

Alt bölümler:

Kuzey Atabask dilleri

Pasifik Atabask dilleri

Güney Atabask dilleri

Atabask halklarının nüfusu 200.000 kişidir[2] ve bunun büyük bir kısmı (170.000 den fazlası) Navaholardandır.

Adı, Atabask gölü (Athabasca Gölü)'nün adından gelir. Dene ise kendi dillerinde "insanlar/halk" anlamına gelen sözlerden yola çıkılarak dilcilerce oluşturulmuştur. [Yandaki haritada büyük kırmızı sahadaki üç gölden en altta olanı Atabask gölüdür]

Atabask dil bilimi çalışanları Athabaskanist/Athabaskanist olarak da adlandırılır.

Sınıflandırma Düzenle

Kuzey Atabask dilleri

Ahtnaca (konuşanı 80 kişi)

Denağınaca (konuşanı 75 kişi)

Değınakça (konuşanı 15 kişi)

Holikaçukça (Mart 2012 de tükendi)

Koyukonca (konuşanı 150 kişi)

Kuskokvimce (konuşanı 40 kişi)

Aşağı Tananaca (konuşanı 30 kişi)

Tanakrosça (konuşanı 35 kişi)

Yukarı Tananaca (konuşanı 100 kişi)

Kuzey Tuçoncası (konuşanı 200 kişi)

Güney Tuçoncası (konuşanı 200 kişi)

Guçince (konuşanı 770 kişi)

Hanca (konuşanı 10 kişi)

Tagişçe (konuşanı 2 kişi)

Tahltnaca (konuşanı 55 kişi)

Kaskaca (konuşanı 400 kişi)

Danezaca (konuşanı 300 kişi)

Sekanice (konuşanı 30-40 kişi)

Denetaca (konuşanı 2.310 kişi)

Sahtuca (konuşanı 1.235 kişi)

Tlınçonca (konuşanı 2.135 kişi)

Denesulinece (konuşanı 765 kişi)

† Tsetsautça (1927'de yok oldu)

Tsutinaca (konuşanı 50 kişi)

Nadoten-Vetsuvene (konuşanı 292 kişi)

Dakelce

Çilkotince (konuşanı 2.000 kişi)

Nikolaca (yok oldu)

Kwalhioqua–Tlatskanai dili (1930 öncesinde tükendi)

Pasifik Atabask dilleri

Mattolece (1930 larda tükendi)

Hupaca (konuşanı 64 kişi)

Eel Nehri Atabaskçası (tükendi)

Güney Atabask dilleri

Ova Apaçicesi (yakınlarda tükendi)

Hikarılaca (konuşanı 1000 kişi)

Lipanca (büyük ihtimalle 1980 lerde tükendi)

Meskalero-Çirikavaca (konuşanı 1800 kişi)

Batı Apaçicesi (konuşanı 12.693 kişi)

Navahoca

Coğrafi dağılım

Kanada

Yukon Toprakları: Guçince, Hanca, Kaskaca, Tagişçe, Kuzey Tuçoncası, Güney Tuçoncası, Yukarı Tananaca

Kuzeybatı Toprakları: Denesulinece, Guçince, Satuca, Denetaca, Tlınçonca

Nunavut: Denesulinece

Britanya Kolombiyası: Nadoten-Vetsuvetence, Çilkotince, Dakelce, Kaskaca, Nikolaca, Sekanice, Danezaca, Denetaca, Tagışçe, Tahltanca, Tssetsautça

Alberta: Denetaca, Denesulinece, Tsutinaca

Saskatchewan: Denesulinece

Manitoba: Denesulinece

Amerika Birleşik Devletleri

Alaska: Ahtnaca, Değinakça, Denağınaca, Guçince, Hanca, Holikaçukça, Koyukonca, Aşağı Tananaca, Tanakroşça, Tssetsautça, Kuskokvimce, Yukarı Tananaca

Vaşington: Çilkotince, Kwalhioqua, Nikolaca

Oregon: Tlatskanie, Applegate, Galice, Tututni, Upper Coquille, Tolowa, Upper Umpqua

Kaliforniya: Eel Nehri Atabaskçası, Hupaca, Mattole-Bear River, Tolowa

Utah: Navahoca

Kolorado: Hikarilaca, Navahoca

Arizona: Çirikavaca, Navahoca, Batı Apaçicesi

New Mexico: Çirikavaca, Meskaleroca, Hikarilaca, Lipanca, Navahoca

Teksas: Meskaleroca, Lipanca

Oklahoma: Çirikavaca, Hikarilaca, Ova Apaçicesi

Meksika

Sonora ve Chihuahua : Çirikavaca

Çalışmalar Düzenle

Dene Languages Conference (ya da Athabaskan Languages Conference) adlı konferans serisinde ele alınır. Bu konferansta dil bilimciler, konuşmacılar, eğitimciler ve politikacılar biraya gelerek Atabask dil ve kültürleri üzerine çalışmalar yapılır. İlki 1980 yılında New Mexico Üniversitesinin evsahipliği ve sponsorluğunda yapılan konferans 2012 yılında Western Washington University tarafından düzenlenmiştir[3]. 2013 yılındaki konferans ise Calgary, Kanada'da yapılacaktır.

Kaynakça

^ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1986, 2. cilt, sayfa: 974

^ ANKA: Athabascans of Interior Alaska / Alaskan Athabascans

^ UAF : Dene (Athabaskan) Languages Conference

*Türkolog: Fatih Mehmet Yiğit